

Зійди, Мойсею

Вільям Фолкнер

Переклад: Ростислав Доценко

I

Лице було чорне, рівне й непроникне; очі, що всякого вже надивились. Кучерява чуприна була так оброблена, що покривала йому череп суцільними гладкими пасмами, волосся вилискувало мов полаковане, проділ був виголений, і вся голова скидалась на бронзову, вічну й незнищенну. На ньому був спортивного крою костюм, із тих, що рекламуються під назвою "ансамбль", сорочка й штани з тієї самої коричнюватої фланелі, дуже дорогі і з численними плісе, а сам він напівлежав на сталевій койці в сталевій камері (за дверима якої вже двадцять годин стояв озброєний вартовий), курил сигарети і відповідав на запитання білого юнака в окулярах, який з широкою течкою сидів навпроти нього на сталевій табуретці, і з відповідей його нізащо б не пізнати, що він південець і негр.

— Семюел Воршем Вічем. Двадцять шість. Народився на фермі біля Джефферсона, штат Міссісіпі. Без сім'ї. Без...

— Стривайте. — Обліковець перепису швидко водив ручкою. — Ви ж не під цим іменем засудж... жили в Чикаго.

В'язень струсив попіл із сигарети.

— Ні. То інший убив того лягавого.

— Гаразд. Фах...

— Легкий хліб.

— ...Нема. — Обліковець швидко водив ручкою. — Батьки.

— А певно. Обоє. Я їх не пам'ятаю. Виховувала баба.

— Як її звуть? Вона ще жива?

— Не знаю. Моллі Воршем Бічем. Якщо досі не померла, то живе на фермі Керазерса Едмондса за сімнадцять миль від Джефферсона, штат Міссісіпі. Це все?

Обліковець застібнув портфеля й підвівся. Він був на рік-два молодший від негра.

— Якщо вони не знають, за кого ви тут проходите, то як же їм дізнатися... Як же ви сподіваєтесь туди повернутись?

В'язень струсив попіл із сигарети, лежачи на сталевій койці в добротному голлівудському костюмі й туфлях, про які обліковцеві годі було й мріяти.

— А це вже мені буде байдуже, — відказав він.

Обліковець вийшов, і вартовий знову замкнув сталеві двері. В'язень усе курил на тій сталевій койці, аж поки незабаром не прийшли по нього — розрізали ті шикарні штани, поголили шикарну зачіску і вивели його з камери.

II

Того ж самого червневого ранку, спекотного й сонячного, той самий спекотний і сонячний вітерець, що колихав листя шовковиці за вікном, залетів і в кабінет Гевіна

Стіпенса, створюючи видимість прохолоди, тоді як насправді то був самий повів. Вітерець пошелестів паперами окружного прокурора, що сидів за столом, і скуйовдив його передчасно посивіле волосся — він мав тонке, інтелігентне й нервові обличчя і одягнений був у зім'ятий полотняний костюм, а на ланцюжку від годинника звисав з лацкана ключик "Фі Бета Каппа"[1]. Це був Гевін Стівенс, член корпорації "Фі Бета Каппа", випускник Гарвардського університету, доктор філософії з Гейдельберга, для якого служба становила хобі, хоч вона давала йому засоби до існування, а справжнім покликанням був зворотний переклад Старого Завіту на давньогрецьку мову, початий двадцять два роки тому й досі не закінчений. На цей вітерець лише Прокуророва гостя залишилась невразлива, хоч на вигляд вона мала не більше ваги й маси, ніж спопелілий клопоть паперу, що не встиг розсипатись, — була це сухенька й маленька бабця-негритянка з неймовірно старим лицем під білою хусткою та чорним солом'яним капелюшком, розміром хіба що для дитини.

— Бічем? — переписав Стівенс. — Ви живете на фермі містера Керазерса Едмондса?

— Я пішла звідти, — відказала стара. — Я хочу знайти мого хлопчика. — Сидячи навпроти Стівенса на твердому стільці й не ворухнувшись навіть, вона раптом затягла наспівом: — Раз Едмондс запродав мого Веніаміна, запродав у Єгипет. Фараон узяв його...

— Стривайте, — сказав Стівенс. — Стривайте, тітонько. — Бо пам'ять його нараз заворушилася. — Якщо ви не знаєте, де ваш онук, то звідки вам відомо, що з ним лихо? Чи, може, містер Едмондс не хоче допомогти вам його знайти?

— Раз Едмондс продав його, — тягла вона своє. — В Єгипет продав. Я не знаю, де він. Знаю тільки, що фараон узяв його. А ви — закон. І я хочу знайти мого хлопчика.

— Гаразд, — сказав Стівенс. — Я спробую його знайти. Якщо ви не повернетесь додому, то де ви зупинитесь у місті? Бо це так зразу не вдасться з'ясувати, адже ви не знаєте, куди він виїхав, і п'ять років не мали від нього вістки.

— Я буду в Гемпа Воршема. Це мій брат.

— Гаразд, — сказав Стівенс.

Ці слова його не здивували, дарма що Гемпа Воршема він знав ціле життя, а цю негритянку вперше побачив. Та хоч би й бачив її раніш, однаково. Такі вже вони є. Можеш знати їх обох роками, вони навіть можуть працювати в тебе під різними прізвищами. А потім раптом виявляється, що то брати або сестри.

Він сидів під тими гарячими подувами, що не були вітром, і прислухаючись, Як стара важко й повільно спускається крутими зовнішніми сходами, пригадував її онука. П'ять— шість років тому папери з тієї справи побували на його столі, перше ніж потрапити до прокурора штату — цього хлопця тоді знали як Буча Бічема, він прожив тут рік, то на волі, то в міській тюрмі: син дочки старої негритянки, мати померла при пологах, батько його покинув. Онука взяла на виховання баба. Вірніше, взяти то взяла, але виховання ніякого не вийшло, бо в дев'ятнадцять років він перебрався з ферми до міста і провів рік, чергуючи волю з тюрмою за азартні ігри та бійки, аж поки нарешті

влип уже без жартів, коли вломився до замкненої крамниці.

Застуканий на гарячому, він огрів шматком залізної труби полісмена, а потім, як той ударом пістолета поклав його на землю, лежав і кляв розбитим ротом і щирив зуби в якомусь диявольському сміху, впереміж із кров'ю. Через дві ночі він утік з в'язниці, і більше його й не бачили; був йому тоді неповний двадцять один рік, і мав він щось від батька, що сплотив його й покинув, а тепер сидів у каторжній тюрмі штату за вбивство — сім'я не тільки буйне, а й лихе та небезпечне.

"І це ж його я маю знайти й урятувати", — подумав Стівенс. Бо він ні на мить не сумнівався в прочутті старої негритянки. Він не здивувався б і тоді, якби вона навіть угадала, де онук і який у нього клопіт, — здивувався він щойно пізніше, та й то з іншої причини: як швидко він установив, де хлопець і що з ним сталося.

Перша його думка була зателефонувати Керазерсові Едмондсу, на фермі якого чоловік старої негритянки багато років був орендарем. Але ж, судячи з її слів, Едмондс уже відмовився мати щось спільне з цією справою. Хвилину Стівенс сидів зовсім непорушно, а гарячий подув куйовдив йому сиву гриву. Тепер він зрозумів, що мала на увазі негритянка. Пригадав, що це ж Едмондс сам спровадив хлопця в Джефферсон: злапавши його, коли той ліз до нього в комору, наказав йому забратись і більше ніколи носа не потикати на ферму. "І не шериф, не поліція стануть тут у пригоді, — подумав Стівенс. — Треба щось ширше й оперативніше..."

Він підвівся, взяв стару досить приношену панаму, зійшов сходами на безлюдний у цю передполудневу спекотну пору Майдан і попрямував до редакції місцевої газети. Редактор був у кабінеті — старший за Стівенса, але не такий сивий, страшенно тілистий, у старосвітській накрохмаленій сорочці й чорній вузькій краватці.

— Стара негритянка на ім'я Моллі Бічем, — мовив Стівенс. — Вона з чоловіком живе на Едмондсовій плантації. Це її онук. Пам'ятаєте, отой Буч Бічем, п'ять чи шість років тому він рік прожив у місті, з того більше в тюрмі, аж урешті його застукали, коли ліз у Раунсвелову крамницю? Ну а цим разом у нього ще більший клопіт. Думаю, передчуття її не обманює. Та й маю надію, — щоб уже легше було і їй, і суспільству, яке я репрезентую, — що теперішній його клопіт вельми поважний і, може, вже останній...

— Стривайте, — урвав його редактор.

Він навіть із-за столу не підводився — зняв з наколювана повідомлення інформаційного агентства і подав Стівенсові. Воно було датоване цим ранком, Джольет, штат Іллінойс:

"Напередодні страти за вбивство чикагського полісмена негр із Міссісіпі розкриває своє справжнє ім'я, відповідаючи на анкету перепису населення. Семюел Воршем Бічем..."

За п'ять хвилин Стівенс знову переходив безлюдний Майдан, де передполуднева спека ще подужчала. Спершу він подумав, що йде додому, до пансіону на другий сніданок, тільки ж виявилось, що ні. "Та я й дверей у конторі не зачинив", — промайнуло у нього. Але ж до міста сімнадцять миль! І вона їх пройшла пішки?

— Отже, це я, не зваживши, сказав, що маю надію, — промовив він уголос,

підіймаючись сходами, з притуманеного й тепер безвітряного сонячного блиску входячи до себе в контору. На порозі він зупинився і сказав:

— Доброго ранку, міс Воршем.

Вона теж була зовсім стара — худенька, випростана, в чорній поруділій сукні, сиве волосся під вибляклим капелюшком тридцятилітньої давності по-старосвітському зачесане вгору, в руці пошарпана парасолька, виблякла до того, що з чорної стала зелена. Її він теж знав усе життя. Жила вона сама у ветхому будиночку, успадкованому від батька, де давала уроки малювання на порцеляні і за допомогою Темпа Воршема, нащадка одного з батькових рабів, та його дружини розводила курей і вирощувала городину на продаж.

— Я прийшла з приводу Моллі, — промовила вона. — Моллі Вічем. Вона сказала, що ви...

Він не став перед нею критись, а вона дивилась на нього, випростано сидючи на твердому стільці, де й стара негритьянка сиділа, до ноги її була прихилена вицвіла парасолька, а на колінах під складеними руками лежав старомодний бісерний ридикюль, мало не з валізку завбільшки.

— Сьогодні вночі його мають стратити.

— І нічого не можна зробити? Батьки Моллі й Темпа належали моєму дідусеві. Ми з Моллі народилися в один місяць і росли разом, як сестри.

— Я телефонував, — сказав Стівенс. — Розмовляв з начальником тюрми в Джольеті і з прокурором штату в Чикаго. Суд у нього був, як годиться по закону, він мав доброго адвоката, і так далі. Грошей йому не бракувало. Він брав участь у нелегальних лотереях, а такі, як він, збивають на цьому неабиякі гроші.

Вона дивилась на нього, випростана й нерухома.

— Він убивця, міс Воршем. Він стріляв полісменові в спину. Лихий син лихого батька. Зрештою, він сам в усьому признався.

— Розумію, — відказала вона. Аж тепер він усвідомив, що вона на нього не дивиться, в усякому разі, не бачить його. — Це жахіття.

— Вбивство не менше жахіття, — сказав Стівенс. — Тож краще вже такий кінець.

Вона знову на нього подивилась.

— Я не про нього думаю. Я про Моллі. Вона не повинна знати.

— Так, — сказав Стівенс. — Я вже розмовляв про це з містером Вілмотом, редактором газети. Він погодився нічого не друкувати. До мемфіської газети я ще зателефоную, але боюся, що вже запізно... Якби її переконати, щоб сьогодні-таки поїхала додому, поки ще нема мемфіської газети... А там єдиний білий, кого вона бачить, це містер Едмондс, я з ним поговорю телефоном. Навіть якщо хтось із негрів про це почує, то, думаю, вони перед нею не прохопляться. А тоді так за два-три місяці я зможу там побувати і скажу їй, що він помер і похований десь на півночі...

Цим разом вона вдивлялася в нього з таким виразом, що він мусив урвати мову. Вона сиділа випростано на твердому стільці і все дивилася на нього, аж поки він не змовк.

— Вона захоче забрати його з собою додому, — сказала міс Воршем.

— Його? — запитав Стівенс. — Тіло?

Гостя не зводила з нього погляду, ані вражена, ані обурена. В її виразі було просто правічне жіноче розуміння, що таке кровні зв'язки і що таке горе. Стівенс подумав: "У таку спеку вона пішки прийшла до міста. Хіба що, може, Гемп підкинув тією своєю бричкою, якою розвозить яйця та городину".

— Він — єдине дитя її найстаршої дочки, її рідної дочки-небіжчиці. Він повинен повернутись додому.

— Повинен повернутись, — так само стримано повторив Стівенс. — Я зараз же вживу заходів. Зараз же зателефоную.

— Ви добра людина. — Вперше вона ворухнулася, зрушила з місця. Він завважив, як вона притулила до себе ридикюль, як стисла його руками. — Я покрию видатки. Чи не могли б ви мені сказати, скільки..?

Він подивився їй прямо в лице і збрехав, ані оком не моргнувши, швидко й легко:

— Десять-дванадцять доларів вистачить. Сяку-таку труну вони самі дадуть, отже лишається тільки перевезення.

— Сяку-таку? — Знов її вираз став допитливий і відсторонений, мовби вона дивилась на дитину. — Він її онук, містере Стівенс. Коли вона взяла його на виховання, то дала йому ім'я мого батька — Семюел Воршем. Не сяку— таку труну, містере Стівенс. Як я розумію, це можна залагодити в кредит...

— Не сяку-таку труну, — повторив Стівенс таким самим тоном, як перед тим слова "повинен повернутись". — Містер Едмондс, безперечно, допоможе. І старий Лук Вічем, здається, має дещо в банку. Я теж, з вашого дозволу...

— В цьому не буде потреби, — відповіла вона. Він дивився, як вона розкрила ридикюль і виклала на стіл двадцять п'ять доларів — потертими банкнотами й монетами, до п'ятицентовиків та центів включно. — На першу потребу цього стане. Їй я скажу... То ви певні, що немає надії?

— Певен. Сьогодні вночі він помре.

— Я їй скажу, що він уже помер.

— Може, це краще мені зробити?

— Ні, я сама скажу.

— То, може, мені прийти побачити її, поговорити?

— Це було б дуже люб'язно з вашого боку.

І вже її не стало — випростана, вона вийшла на сходи, ступаючи легко й рішуче, мало не жваво. Він знову зателефонував — спершу до начальника іллінойської тюрми, тоді до поховального бюро в Джольєті. Потім ще раз перейшов безлюдний розжарений сонцем Майдан. Чекати, поки редактор повернеться з обіду, довелося не довго.

— Привозимо його додому, — заявив Стівенс. — Міс Воршем, ви ж, ще дехто. Це обійдеться в...

— Стривайте, — урвав його редактор. — Хто це — "дехто"?

— Ще не знаю. Це обійдеться в дві сотні доларів. Телефоную я не рахую, це буде на

мені. Трохи я витягну з Керазерса Едмондса, як тільки його побачу, не знаю, чи багато, але трохи витягну. А решта припадає на вас і на мене, бо вона вперлася і лишила мені двадцять п'ять доларів — удвічі більше, ніж сума, яку я їй назвав, і в чотири рази більше, ніж вона може собі дозволити...

— Стривайте, — урвав його редактор. — Стривайте.

— Привезуть його післязавтра, четвертим поїздом, і ми поїдемо назустріч — міс Воршем з його бабцею, старою негритьянкою, в моїй машині, а ми з вами — у вашій. Міс Воршем і ця стара заберуть його додому, туди, де він народився. Чи то, де стара його виховувала, чи пробувала виховати. Автобус із поховального бюро коштуватиме ще п'ятнадцять доларів, не рахуючи квітів...

— Квітів? — аж скрикнув редактор.

— Квітів, — повторив Стівенс. — Скажімо, в цілому двісті двадцять п'ять доларів. І найімовірніше, що більша частина припадає на нас. Згода?

— Зовсім не згода, — сказав редактор. — Але, видно, нічого не вдієш. Хай йому всячина! А хоч би й можна вдіяти, шкурка майже варта вичинки. Це вперше в житті я плачу гроші за матеріал, який уже загодя пообіцяв не друкувати.

— Уже пообіцяв, — мовив Стівенс.

Решту цього спекотного й безвітряного тепер дня — поки урядовці з муніципалітету і мирові судді та судвиконавці, що прибули з різних кінців округи за п'ятнадцять і двадцять миль, піднімалися сходами до порожньої контори, гукали його, дожидали потроху, тоді виходили й згодом поверталися і знову сиділи, чекаючи, і кипіли зі злості — Стівенс обходив Майдан від крамниці до крамниці й від контори до контори, звертаючись до крамаря й клерка, хазяїна й службовця, лікаря й дантиста, адвоката й перукаря з коротким завченим словом:

— Збираємо гроші, щоб привезти додому мертвого негра. Це для міс Воршем. Підписувати нічого не треба, просто дайте долара. Або півдолара. Або чверть.

А як смеркло, після вечері, він пішов у застиглий зоряній тиші на край міста до будиночка міс Воршем і постукав у непофарбовані парадні двері. Відчинив йому Гемп Воршем — старий негр з животом, одутлим від городини, якою вони всі троє, він, його жінка й міс Воршем, переважно харчувалися, з пригаслими старечими очима, з торопкою сивого волосся круг голови та обличчям римського полководця.

— Вона чекає на вас, — сказав він. — Вона просила, щоб ви, коли така ваша ласка, піднялися в спочивальню.

— Це там тітонька Моллі? — спитав Стівенс.

— Ми всі там, — відповів Воршем.

Отож Стівенс пройшов через передпокій, освітлений гасовою лампою (він знав, що в цьому будинку досі нема електрики, як і водогону), слідом за старим негром піднявся на другий поверх охайними непофарбованими сходами, де на стінах були вицвілі шпалери, і через коридорчик увійшов до охайної спальні для гостей, просяклої ледь відчутним запахом старої панни. Вони всі там були, як і сказав Воршем, — його дружина, тілиста мулатка в яскравому тюрбані, стояла, прихилившись до одвірка, міс

Воршем сиділа на твердому стільці з прямою спинкою і знов-таки випростана, а стара негритянка — на єдиному кріслі-гойдалці біля каміна, де навіть у таку погоду тліло скількись там жарин.

У неї в руках була череп'яна люлька з очеретяним цибухом, але вона не палила — вигаслий попіл білів у продимленій чашечці; придивившись до старої, власне, вперше, Стівенс раптом подумав: "Боже, таж вона не більша за десятилітнє дитя!" Він теж сів, і з них чотирьох — його, міс Воршем, старої негритянки та її брата — утворилося наче півколо перед каміном, де тлів прадавній символ людської спільності та єднання.

— Післязавтра він буде вдома, тітонько Моллі, — сказав Стівенс.

Стара негритянка навіть не глянула на нього, вона ні разу на нього не подивилась.

— Він мертвий, — сказала вона. — Фараон узяв його.

— Воістину, господи, — сказав Воршем. — Фараон узяв його.

— Запродав мого Веніаміна, — сказала стара негритянка. — Запродав у Єгипет.

Вона почала тихо погойдуватись у кріслі.

— Воістину, господи, — сказав Воршем.

— Заспокойся, — озвалась міс Воршем. — Заспокойся, Темпе.

— Я розмовляв телефоном з містером Едмондсом, — сказав Стівенс. — Усе буде готове, як ви приїдете.

— Раз Едмондс запродав його, — сказала стара негритянка. Вона ледь погойдувалась у кріслі. — Запродав мого Веніаміна.

— Заспокойся, — промовила міс Воршем. — Заспокойся вже, Моллі.

— Ні, — сказав Стівенс. — Це не він, тітонько Моллі. Це не містер Едмондс. Містер Едмондс цього не... — "Але ж вона мене й не чує", — подумав він. Вона не дивилась на нього. Так ні разу й не глянула.

— Запродав мого Веніаміна, — сказала вона. — Запродав у Єгипет.

— Запродав у Єгипет, — сказав Воршем.

— Раз Едмондс запродав мого Веніаміна.

— Запродав його фараонові.

— Запродав його фараонові, й він уже мертвий.

— Краще я піду, — сказав Стівенс.

Він хутко підвівся. Міс Воршем теж підвелася, але він не чекав, щоб вона його проводила, — швидко вийшов у коридор, майже бігом, і навіть не знав, іде вона за ним чи ні. "Зараз буду надворі, — подумав він. — Там повітря, простір, вільний віддих". Тоді почув її кроки ззаду — рішуча, легка, жвава хода, але некваплива, як і тоді, коли вона спускалася сходами з його контори, — а ще далі ззаду голоси:

— Запродав мого Веніаміна. Запродав його в Єгипет.

— Запродав його в Єгипет. Воістину, господи.

Він зійшов сходами, майже збіг. Уже було недалеко, він уже вдихнув її, відчув — цю спокійну й просту темряву, — і спромігся згадати про чемність, зупинитись і почекати, обернувшись на порозі, поки міс Воршем підходила до дверей: високо піднесена сива старосвітська голова наближалася через по-старосвітському освітлений передпокій.

Тепер він почув і третій голос, очевидно, Темпової дружини, — чисте й тривке сопрано, що супроводило без слів строфи й антистрофи брата з сестрою:

— Запродав його в Єгипет, і він уже мертвий.

— Воістину, господи. Запродав його в Єгипет.

— Запродав його в Єгипет.

— І він уже мертвий.

— Запродав його фараонові.

— І він уже мертвий.

— Даруйте мені, — сказав Стівенс. — Прошу мені вибачити. Я мав би здогадатись. Мені не треба було приходити.

— Нічого, — відказала міс Воршем. — Це наша скорбота.

А через день, коли стояла така сама спекотна і ясна погода, один поховальний автобус і дві легкові машини чекали на вокзалі прибуття поїзда з півночі. Власне, було ще з десяток машин, але тільки коли прибув поїзд, Стівенс із редактором зауважили, як багато зібралося людей— негрів і білих. Людський тлум — білі чоловіки, хлопці й діти, жінки теж, півсотні негрів та негритянок — мовчки дивився, як робітники негритянського поховального бюро витягли з вагона сіро-срібну домовину й понесли до автобуса, вийняли звідти вінки та інші квіткові символи остаточної й неминучої людської долі, запхнули натомість домовину, кинули на неї квіти і захряснули дверцята.

А потім автобус рушив, і за ним дві машини: у Стівенсовій міс Воршем і стара негритянка з найнятим шофером, у другій, редакторовій, — Стівенс і редактор. Від вокзалу дорога положисто підбивалася вгору, автобус їхав швидко, аж завивав двигуном, досягши вершини, й далі їхав доволі швидко, але вже з якимось елеємним, трохи не єпископським вуркотом, сповільнив хід, виїжджаючи на Майдан, перетнув його, об'їхав довкола пам'ятника конфедератам і будинку окружної управи, — тоді як крамарі, клерки, перукарі та представники інших фахів, ті, котрі дали Стівенсові по долару, по півдолара, по чвертаку, і ті, котрі нічого не дали, мовчки дивились із дверей та горішніх вікон, — звернув на вулицю, що на околиці переходила в звичайний шлях, який вів до місця призначення за сімнадцять миль, і потім знову почав набирати швидкості, все ще ескортований ззаду двома легковими машинами — в одній випростана біла жінка з високо піднесеною головою та стара негритянка, в другій, між іншим, присяжний паладин законності, істини й права, доктор філософії з Гейдельберзького університету, — офіційні складники погребової процесії негра-вбивці, цього забитого вовка.

На околиці автобус уже добре гнав. Пролетіли повз металеву табличку з написом: "Джефферсон. Межа міста"; бруківка скінчилася, дорога, покрита жорствою, знов почала пнутися вгору. Стівенс простяг руку і вимкнув запалювання, так що далі машина їхала вже за інерцією, сповільнюючи й зовсім біг, коли редактор поволі загальмував; автобус і перша машина швидко даленіли, немов утікаючи, легка й суха літня курява хмарою здималася в них з-під коліс, і от уже їх не стало видно. Редактор незграбно, раз у раз перемикаючи швидкість то вперед, то назад, розвернув машину

передом до міста. Потім хвильку посидів непорушно, нога весь час на зчепленні.

— А знаєте, що вона в мене спитала сьогодні вранці, там на вокзалі? — озвався він.

— Та, мабуть, ні, — відповів Стівенс.

— Вона спитала: "Чи напишете ви про це в газеті?"

— Що?!

— Оце ж і я так відповів. А вона знову: "То напишете про це в газеті? Я хочу, щоб усе це було в газеті. Все чисто". Хотів я її спитати: "А якби я випадково знав, як він помер насправді, то й про це написати?" Але ж хай йому всячина, якби я її спитав, і якби вона знала навіть те, що ми знаємо, все одно вона сказала б "так", їй-бо. Але я не спитав її. Сказав тільки: "Ви ж не вмієте читати, тітко". А вона: "Міс Бел покаже мені, де дивитись, і я подивлюся. Напишіть про це в газеті. Про все чисто".

— Он як, — сказав Стівенс. І подумав: "Справді. Тепер їй уже однаково. Коли вже мусило так статись, і вона не могла зупинити, і коли вже все минуло, сталося й скінчилось, її не обходить, як він помер. Вона просто хоче його додому, але щоб він повернувся додому як належить. Щоб ця труна, й квіти, й автобус, і щоб вона сама проїхала за автобусом у машині через усе місто".

— Ну що ж, — сказав він. — Рушаймо назад. Я вже два дні не бачив свого столу.

[1] Значок студентської корпорації у США.

Джерело: Фолкнер В. Домашнє вогнище.— Молодь. 1983.

Переклад: Ростислав Доценко